

Shahid Bahonar
University of Kerman

Romantic metaphors of native and domestic animals in Iranian folk Songs; Case Example of Kerman

Afshin Jafari Dehkordi¹ | Yaser Rahimian² | Nahid Jafari Dehkordi³

1. Department of Clinical Sciences, Veterinary Faculty, Shahrekord University, Shahrekord, Iran Email: Afshin1356@yahoo.com

2. Ph.D in Animal Science, Department of Animal Science, Shahrekord branch, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran. Email: yas.rahimiyan.yr@gmail.com

3. Department of Clinical Sciences, Veterinary Faculty, Shahrekord University, Shahrekord, Iran, Email: jafari.nahid20@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 30 December 2023
Received in revised form 11
February 2024
Accepted 17 June 2024
Published online 24 June 2024

Keywords:
folk songs
oral literature
love, human and nature
animal rights

ABSTRACT

Purpose: Apart from negative environmental consequences, modern animal husbandry has also created unfortunate moral consequences. Studies show that the relationship between humans and domestic animals in the past was based on a moralistic spiritual background, and although humans kept domestic animals for their edible and non-edible consumption, the relationship between them has never been degraded to the existing level. In folk literature, there has been a very sentimental view of livestock. Although some cases suggest that they are derived from the official literature, there are many cases that show a very clear difference between the two. Metaphors in which friends are likened to deer and gazelles are familiar in Persian literature; But in folk literature, this case is rare, and the metaphor of romantic beauty is used from domestic animals. **Method and Research:** In their descriptive and analytical study, using documentary sources, the authors have addressed the issue of romantic metaphors in the oral literature of the native regions of Iran with the aim of understanding the place of animals in the native culture of Iran, and have focused their attention on the case example of Kerman district in the early 13th century. In a qualitative study, 383 local songs from the mentioned region were selected and analyzed from a specific source.

Findings and Conclusions: The result of this point is that in Iranian culture, despite all the problems that nature has raised in front of man, animals, especially animals that live with him, have had a spiritual and spiritual place.

Cite this article: Jafari Dehkordi, Afshin, Rahimian, Yaser , Jafari Dehkordi, Nahid. (2024). Romantic metaphors of native and domestic animals in Iranian folk songs; Case example of Kerman, *Journal of Iranian Studies*, 23(45), 71-91. <http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22739.2568>

© The Author(s). Jafari Dehkordi, Afshin, Rahimian, Yaser , Jafari Dehkordi Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22739.2568>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In the past, the relationship between humans and domestic animals was based on an ethical spiritual background, and although humans kept domestic animals for their edible and non-edible consumption, the relationship between them has never been degraded to the existing level. The authors have focused their attention on the case example of Kerman region in the early 13th century of Hijri and in a qualitative study, 383 local songs from the mentioned region are selected and analyzed from a specific source. The current geography of Iran shows a land that has two of the world's biggest deserts in its heart. There are no large lakes or rivers and dense forests on a large scale. However, it has one of the largest and oldest cultures in the world.

The purpose of the research is to know the place of animals in the native culture of Iran, and the question arises that how has man been able to play the concept of animal in the most subtle human emotions - which is love here? What is less discussed is the folklore aspects of the subject. Behind these works and historical sources, which have a commanding position and domineering literature, have the natives and residents of the Iranian plateau also behaved decently towards animals? Animals who have lived with them in a harsh environment, have they been blessed with human kindness (to the extent possible)?

In line with their research, the authors have made this hypothesis the focus of their work, that the metaphor of animals in popular literature forms the basis of all literary arrays in classical and noble literature, but it has prominent differences from it, which include direct references and he pointed out the avoidance of mythological concepts.

Methodology

This research is based on the development goal; it is based on descriptive and analytical nature and based on the collection of documentary materials. The studied area is Kerman and its functions; The time period of collecting these songs goes back to the Pahlavi era. With the effects of urbanization and the spread of modern lifestyles, this remarkable reserve is now thought to be largely depleted. Therefore, the studied source is considered the last page of the history of the traditional society, on this basis, the qualitative method for the analysis of the samples is considered.

Discussion

Every look at nature and animals in this border is required to consider the history that tells us: how Iranians in this geography have defined their relationship with animals for thousands of years. The religious works and bronzes of Zagros, as well as citing historical, archaeological and religious data, are full of reports that show a respectful, tolerant and gentle relationship between humans and animals in a long period of time. In the Zoroastrian religious text, the relationship between man and animal is imagined at an ideal point. The word "animal" in combination with the other word "dead" in the form of "dam and dead" in Persian culture and literature, means domestic and wild animals, and this combination has been widely used in literary texts. Based on the same practical forms and the definition of the dictionary, the first part of it "animal" is used to mean a domestic animal. As in the common language, animal husbandry means simply keeping domestic animals.

Conclusion

The synonymy of the word "animal" with the meaning of "trap" and "fishing tool" shows the meaningful connection of both in a stage of the formation of human society. That is, this word in its first sense included any animal that was caught through trapping and trapping. This means that it is a wild animal that is an enemy of domestic animals and trapping it is not for the purpose of earning sustenance. Maybe this point has been the subject of many researches. But this essay looks at a deeper focus with the concept of love; It is sewn. Of course, love is a human subject. Because it has many complications and arises from internal conflicts and distortions of the society in which a person lives. The subject of the speech does not deal with the love of humans for animals or the fascination of animals for humans. Rather, it speaks from the angle that human beings cling to the concept of animals for their collective sake in order to express their love.

استعاره پردازی عاشقانه از حیوانات دامی و بومی در ترانه‌های محلی ایران؛ نمونه موردی کرمان

افشین جعفری دهکردی^۱، (نویسنده مسئول)، یاسر رحیمیان^۲، ناهید جعفری دهکردی^۳۱. دانشیار علوم درمانگاهی دانشکده دامپزشکی دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران. رایانامه: Afshin1356@yahoo.com

۲. دکتری علوم دامی، گروه علوم دامی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران. رایانامه:

yas.rahimiyan.yr@gmail.com

۳. دکتری پژوهش هنر، دانشکده پژوهش‌های عالی هنر و کارآفرینی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه:

Jafari.Nahid20@Gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	زمینه/هدف: رابطه انسان با حیوانات دامی در گذشته بنابر یک پس‌زمینه روحی اخلاق‌گرا مبتنی شده بوده و اگرچه انسان‌ها حیوانات دامی را برای مصرف خوراکی و غیر خوراکی خود نگاه می‌داشته‌اند، اما رابطه بین آنان هرگز به سطح موجود تنزل پیدا نکرده بوده است. در این مقاله به شناخت جایگاه حیوانات در فرهنگ بومی و زندگی عامه مردم ایران پرداخته شده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۹	روش/رویکرد: در این گفتار توجه اصلی به نمونه موردی ناحیه کرمان در اوایل سده سیزدهم هجری معطوف شده‌اند و در یک بررسی کیفی، ۳۸۳ ترانه محلی از منطقه مورد اشاره از یک منبع مشخص برگزیده شده و مورد بررسی قرار گرفته است.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۲۲	یافته‌ها/نتایج: یافته‌ها با روش توصیفی تحلیلی و مطالعات اسنادی نشان می‌دهد که در ترانه‌های بومی استعاره‌ها متوجه حیواناتی هستند که در زندگی روزمره مردم حضور دارند؛ به جای همد پام‌رسان، کبک سرمست قهقه‌زن نشسته و جای آهو را نیز قوچ و میش و گوسفند اشباع کرده است. شاعر ناشناخته بومی سروده‌ها از مشارکت دادن حیوانات بارکش در ماجراهای عاشقانه و وصف‌العیش‌هایش یاد می‌کند. اسب برای یک مرد، یار و هم‌نشینی بوده که شریک اسرار او بوده است. ترانه‌سرای محلی جستجوی دلدار را به پویدن بره در پی مادرش همانند می‌کند و یا رسیدن به کام دل را به شیرخواری بره‌ای تشبیه می‌کند؛ او زلف یارش را به شاخ‌های معوج قوچ جنگی همانند کرده است. در نگاه ترانه‌سرای محلی، گرگ اجل در پوستین رقیبی می‌توانست درآید که معشوقه را چونان بره‌ای از میان رمه بریاید و یا جایی دیگر رقیب به گفتار تشبیه می‌شود؛ و جایی دیگر یار به شیر تشبیه و گاه از او به یار بی‌وفا تعبیر می‌کرده است.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۷	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۰۴	
کلیدواژه‌ها: ترانه‌های عامیانه، ادبیات شفاهی، عشق، انسان و طبیعت، حقوق حیوانات.	

استناد: جعفری دهکردی، افشین (نویسنده مسئول)، رحیمیان، یاسر، جعفری دهکردی، ناهید (۱۴۰۳). استعاره‌پردازی عاشقانه از حیوانات دامی و بومی

در ترانه‌های محلی ایران؛ نمونه موردی کرمان. *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۳ (۴۵)، ۹۱-۷۱.<http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22739.2568>

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان. دانشکده ادبیات و علوم انسانی

۱. مقدمه

۱.۱. بیان مسئله

جغرافیای ایران کنونی سرزمینی را نشان می‌دهد که دو کویر بزرگ جهان را در قلب خود دارد. هیچ دریاچه یا رودخانه بزرگ و جنگل انبوهی در مقیاس‌های کلان در آن نیست. با این حال، یکی از بزرگترین و قدیمی‌ترین فرهنگ‌های جهان را در خود پرورده است.

هر نگاهی به طبیعت و جانوران در این مرز و بوم ملزم به نظر داشت پیشینه‌ای است که به ما بازگوید: ایرانیان در این جغرافیا، چگونه هزاران سال رابطه خود را با حیوانات تعریف کرده‌اند. آثار مذهبی و مفرغینه‌های زاگرس و همچنین اسناد به داده‌های تاریخی، باستان‌شناسی و مذهبی آکنده از گزارش‌هایی است که رابطه‌ای محترمانه، روادارانه و نرم‌خویانه انسان به حیوان را در مدت زمانی طولانی وامی‌نماید. در یکی از متون مذهبی زرتشتی رابطه انسان با حیوان در نقطه‌ای آرمانی متصور می‌شود و می‌گوید: ... و دد کوهی و دشتی به نزد مردمان آیند و این‌گونه اندیشند که: "مردمان ما را چون فرزند خویش دارند" (روایت پهلوی، ۱۳۹۰: ۳۱۵). هدف از انجام پژوهش، شناخت جایگاه حیوانات در فرهنگ بومی ایران است و این پرسش از آن مستفاد می‌شود که انسان چگونه توانسته است در رقیق‌ترین احساسات انسانی - که در اینجا - عشق است، مفهوم حیوان را نیز بازی دهد؟ آنچه کمتر بدان پرداخته شده است، جنبه‌های فولکلوریک موضوع است. این که در ورای این آثار و منابع تاریخی که موضعی آمرانه و ادبیاتی تحکمی دارند، آیا بومیان و ساکنان فلات ایران نیز با حیوانات رفتار و کرداری شایسته داشته‌اند؟ حیواناتی که همراه با آنان در طبیعتی سختگیر زیسته‌اند، آیا از مهر و موهبت انسانی (در حد امکان) برخوردار گشته‌اند؟ به تعریف دهخدا در لغتنامه، واژه "دام" در ترکیب با دیگر واژه "دد" به صورت "دام و دد" در فرهنگ و ادبیات فارسی، به معنای حیوانات اهلی و وحشی بوده و به همین ترکیب در متون ادبی کاربرد فراوان داشته است. به استناد همین صور کاربردی و تعریف لغتنامه، از جزء اول آن "دام" معنای حیوان اهلی مستفاد می‌شود (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۷: ۱۰۳۴۲). چنان‌که در زبان عرفی نیز دامداری صرفاً نگاهداری حیوانات اهلی را می‌رساند.

ترادف واژه دام به معنای حیوان [اهلی] با معنای تله و ابزار صید، ارتباط معنادار هر دو را در مرحله‌ای از تشکیل جامعه انسانی نشان می‌دهد. یعنی این واژه در وجه نخستین خود هر حیوانی را شامل می‌شده که از طریق دام نهادن و تله گذاشتن به چنگ می‌آمده است. بدین معنا که حیوانی وحشی که دشمن حیوانات دامی است و دام نهادن برای آن به منظور کسب روزی و ارتزاق نیست. شاید این نکته موضوع سخن پژوهش‌هایی چند بوده باشد. اما نگاه این جستار به کانونی ژرف‌تر با مفهوم عشق دوخته می‌شود. یقیناً عشق یک موضوع مختص انسانی است. چرا که پیچیدگی‌های بسیار دارد و برآمده از کشمکش‌های درونی و اعوجاج‌های جامعه‌ای است که شخص در آن می‌زید. موضوع سخن به عشق انسان به حیوان یا شیفتگی حیوان به انسان

نمی‌پردازد؛ بلکه از زاویه‌ای سخن می‌دارد که چه‌سان انسان برای بیان عشق خویش به مفهوم حیوان در خاطر جمعی خویش تمسک جسته است.

۲.۱. پیشینه تحقیق

انگیزه اصلی در انجام این پژوهش، نخست به ضرورت پرداختن به این موضوع در جامعه کنونی ایران و جهان بازمی‌گردد و سپس نبود پیشینه مطالعاتی در این زمینه مواردی را می‌توان اشاره کرد که ترانه‌های ملی، روستایی و محلی ایران را در بستر فرهنگ عامه بررسی کرده‌اند و می‌توانند در فهرست زیر قرار گیرند: احمدپناهی (۱۳۷۳) در مقاله "آفاق مضمون در ترانه‌های ملی ایران" مضامین ترانه‌های ایرانی را در مباحثی چون مذهب، باورها، آداب و رسوم در قالب داستان‌ها، چیستان‌ها، ضرب‌المثل‌ها، جادوگری و موجودات ماورایی، چهره‌های تاریخی ایران و اسلامی و ترانه‌های طلب بخشی از فرهنگ مادی و معنوی ایرانیان معرفی می‌کند. نگارنده در کار خود با مطالعاتی بر مورد حیواناتی شامل اسب و گاو، سودمندی و نیروی مفید و مؤثر آن‌ها در زندگی انسانی را از نظر گذرانده است. ماحصل بررسی‌های نگارنده در ارتباط با حیواناتی چون اسب و گاو سوددهی، بارکشی و قوی‌هیکی آن‌ها در کشاورزی و زندگی روزمره مردم عامه بوده و به مسئله خوش خط و خالی و زیبایی آن‌ها توجه نمی‌شده است. عباسی دانای علمی (۱۳۸۶) در مقاله "ترانه‌های روستایی در بخشی از غرب مازندران" با واکاوی تأثیرات حکومتی و زمامداران وقت بر روی مردم عامه، به آواهای محلی مردمان منطقه تنکابن در ارتباط با بارش باران، تمنای آفتاب جهت انجام امور کشاورزی و به‌خصوص برنج‌کاری اشاره می‌کند و بر این باور است که مردم با خواندن این ترانه‌ها به اهداف خود می‌رسیدند.

ذوالفقاری (۱۳۹۴) در مقاله "خوانندگان و نوازندگان محلی، حافظان ترانه‌های ملی (۱) (شمال و غرب ایران)" به گونه‌های متفاوت سروده‌ها در اقوام مختلف این مناطق می‌پردازد؛ و علت شکل‌گیری این مسئله را پیگیری می‌کند و به این مهم اشاره می‌کند که این عامه‌سروده‌ها در بردارنده احساسات، عواطف، رنج‌ها، عقده‌ها و عقاید روزمره مردمی هستند که نه تنها در محیط کار، بلکه در آیین‌ها، جشن‌ها و سوگواری‌ها نیز به کار می‌روند. نوری و هاشم‌زاده (۱۳۹۵) در مقاله "پیوند غزل‌گونه‌ها و دیگر ترانه‌های عاشقانه در ادب عامه با سروده‌های عاشقانه در ادب غنایی" با تحلیل مضامین این دو نمونه ادبی، همسان‌اندیشی شاعران را در مواردی چون احساسات، و عواطف عاشقانه به این مسئله می‌پردازد که ترانه‌های عاشقانه برگرفته از ادبیات غنایی هستند؛ اما با فرهنگ عامه امتزاج پیدا کرده است و مفهوم و معانی متفاوتی را به خود می‌گیرند.

۳.۱. پرسش‌ها و فرضیه‌های تحقیق

نگارندگان در راستای پژوهش خود این فرضیه را محور کار خویش قرار داده‌اند که استعاره‌پردازی از حیوانات در ادبیات عامه پایه و اساس همه آرایه‌های ادبی در ادبیات فاخر و کلاسیک را تشکیل می‌دهد، اما تفاوت‌های برجسته با آن دارد، که از جمله آن‌ها می‌توان به اشاره‌های مستقیم و پرهیز از موضوعات مفهومی اساطیری اشاره کرد. پرسش‌هایی نیز در ارتباط با موضوع مورد نظر مطرح می‌شوند که عبارتند از:

الف: انسان چگونه توانسته است در رقیق‌ترین احساسات انسانی که در اینجا عشق است، مفهوم حیوان را نیز بازی دهد؟

ب: این که در ورای این آثار و منابع تاریخی که موضعی آمرانه و ادبیاتی تحکمی دارند، آیا بومیان و ساکنین فلات ایران نیز با حیوانات رفتار و کرداری شایسته داشته‌اند؟

۴.۱ روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش بر مبنای هدف توسعه‌ای و بر مبنای ماهیت توصیفی تحلیلی است و بر پایه مطالعات اسنادی در جهت مستند کردن بخشی از فرهنگ عامه کشور در برهه زمانی خاص، یک منبع مکتوب اختیار شده است. منطقه مورد مطالعه، ناحیه کرمان و بلوکات متعلقه آن است؛ دوره زمانی گردآوری این ترانه‌ها، به عصر پهلوی برمی‌گردد. با تأثیرات شهرنشینی و گسترش سبک زندگی مدرن، تصور می‌رود این ذخیره قابل توجه در حال حاضر تا حد زیادی رخت بر بسته باشد. بنابراین، منبع مورد مطالعه آخرین صفحه از تاریخ جامعه سنتی تلقی می‌گردد، بر این اساس، مسلماً روش کیفی جهت تحلیل نمونه‌ها مد نظر فرار می‌گیرد.

۵.۱ یافته‌های تحقیق

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در استعاره‌پردازی، گویندگان و سراینندگان، از پرندگان و حیواناتی نام برده‌اند که با آن‌ها در محیط زیست خود در ارتباط بوده‌اند و از نزدیک آن‌ها را مشاهده می‌کرده‌اند؛ گاهی نیز در ادب عامه، از حیوانات خانگی نظیر قوچ و بره برای توصیف دلدار استفاده می‌شده و سراینده راز دل خویش را با حیوانات باری خویش در میان می‌نهاد و از حیوانات وحشی جهت استعاره‌پردازی شخصیت‌های نامحرم و مدعیان عشقی بهره می‌برده است.

۲. بحث و بررسی

۲.۱. استعاره‌پردازی

شاید مهم‌ترین ویژگی انسانی در مقایسه با سایر صور حیات، توان او در برقراری ارتباط بین پدیده‌ها و اشیا و استفاده از آن مفاهیم به‌عنوان عاملی برای درک سایر پدیده‌ها باشد. استعاره‌پردازی شکلی ادبی و فرهنگی از این میل و خواست انسانی است. استعاره مبتنی بر انگارش یک مفهوم یا پدیده برای شناسایی و معرفی مفهوم یا پدیده‌ای دیگر است. بر این اساس، در شکل‌گیری درک انسان از دنیای پیرامون خویش و فرایند اندیشیدن او، استعاره یک عنصر پایه‌ای و بنیادین بود و تبدیل به مفهومی نو می‌رود. بنابراین، همه اندیشه‌ها و درک‌های انسانی در شکل انتزاعی آن که در قالب تصوراتی قابل لمس تر ظاهر شوند، استعاره شناخته می‌شوند (Lakoff, 1993: 28). شکل‌گیری مفهوم ادبی استعاره مبتنی بر برساخت نماد و سمبول است. نمادها نمایانگر آرمان و آرزو، اندیشه و تصور انسان از اشیا شاکله جهان هستی و محیط بودوباش اویند. گذشته از آن، می‌تواند گویایی از یک واکنش فکری از مواردی باشد که درک آن‌ها با ابهام و پیچیدگی‌هایی روبه‌روست (محمودی و الیاسی،

۱۳۹۶: ۵۸). کاربرد بعدی نمادها متوجه پدیده‌هایی غایب و غیرقابل درک یا مفاهیم ذهنی می‌شد که از آن معمولاً به عبارت "سمبول" یاد می‌کنند (سیدحسینی، ۱۳۸۹: ۵۳۸/۲). گسترش مفهوم نماد به دامنه‌ی نادیده‌ها و قلمروهای ذهنی از آن تعریفی مبتنی بر واقعیتی چندمعناگرایانه و پویا می‌سازد که با ارزش‌های عاطفی و عقلانی موجود در زندگی واقعی درآمیخته است (سرلو، ۱۳۸۹: ۱۰). نمادپردازی و نمادگرایی از شکل‌های ابتدایی خود پا فراتر نهاده و به مباحث دانشی بزرگتری چونان تاریخ تمدن، زبان‌شناسی، تاریخ ادیان، هنر و سیاست نیز گستریده شده است (شوالیه، ۱۳۸۴: ۱۷/۱). استعاره‌ها می‌توانند شکلی ادبی و باروریده از نمادها و سمبل‌ها باشند. بخشی جدایی‌ناپذیر از هر استعاره‌ی زبانی، عنصر اساسی آن است که راه‌های جدیدی برای درک تصویر ایجاد می‌کند. تصورات ظهوریافته الزاماً با شیوه‌ها و اشکال گفتاری سبک‌محور ساخته می‌شوند که بر ویژگی‌های خاص آن‌ها تأکید کرده، تأثیر گذارده، غنی ساخته یا پنهان می‌کنند (Panasenko, 2014: 23). فضای فولکلور یا ادبیات شفاهی آکنده از مایه‌های سبک‌گرایانه است و بنابراین راه‌هایی زیاد را برای حسی کردن و شکل‌گیری روح کلی قوم از طریق کلمات بازمی‌کند (Stashko, 2014: 68). استعاره‌ها انواع مختلف افکار و برداشت‌های کلیدی ناشی از رویدادهای تاریخی یا فرهنگی را منتقل می‌کنند و اگر مورد دوم نیاز به تفسیر دقیق داشته باشد، نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت (Stashko, 2016: 36). در زندگی پیشامدرن، رابطه‌ی انسان با طبیعت بر همه‌ی ابعاد زندگی او سیطره داشت. احساسات شخصی، روابط خانوادگی، جایگاه‌ها و مناسبات اجتماعی، باورها و همه‌ی اندیشه‌های آدمی اشکالی از بازتعریف طبیعت بودند. بدیهی است که هرگونه نمادسازی و استعاره‌پردازی نیز تحت الشعاع دریافت‌های ذهنی انسان از طبیعت شکل می‌گرفت. نمادهای اولیه تفاسیری از طبیعت بودند و پس از پیدایش تمدن و فرهنگ مکتوب نیز، استعاره‌ها به طبیعت عطف داده می‌شدند. در گذشته انسان‌ها برای بیان احساسات و اندیشه‌های خود در هر قالبی از نماد یا استعاره به پدیده‌ها و اجزای طبیعی متوسل می‌شدند؛ و این نکته البته همچنان در ادبیات، فلسفه و سینما پایدار مانده است. انسان برای بیان احساس خود به شیوه‌ی استعاره و تمثیل، موجودات جاندار طبیعت را می‌توانست موضوعی مناسب تشخیص دهد. چه این‌که آنان نیز همانند وی زندگی را به شکلی ساده و غیر پیچیده از سر می‌گذرانند. آنان خانه می‌سازند، در تکاپوی خوراک برمی‌آیند، با مهاجمان و دشمنان خود رودرویند، جفتی برمی‌گزینند و فرزندان میان آن‌ها سربرمی‌آورند. بنابراین، بیان یک اندیشه و احساس رقیق در شکلی ساده و موجز، می‌تواند با تمثیل حیوانات صورت گیرد.

استعاره‌های حیوانی نه تنها مبنای شناختی دارند، بلکه انگیزه‌های فرهنگی نیز دارند، یعنی نگرش‌ها و باورهای یک جامعه‌ی خاص نسبت به گونه‌های جانوری خاص را منعکس می‌کنند، و بنابراین، ممکن است از فرهنگی به فرهنگ دیگر در زمان و مکان متفاوت باشند (Deignan, 2003). مهم‌ترین ویژگی از این نظر، استعاره‌هایی است که حیوانات بومی آن اقلیم را اشاره می‌کنند. در یک فرهنگ ساحلی استعاره‌ها با موارد مشابه خود در

یک فرهنگ بیابانی متفاوت خواهد بود. هر کدام از فرهنگ‌ها به حیواناتی اشاره می‌کنند که در زندگی آنان حضور چشمگیری دارد. این بُعد فرهنگی استعاره‌های حیوانی آن‌ها را انتقالگر مناسبی برای پیوند و تداوم در باورهای اجتماعی به نفع یک گفتمان اجتماعی خاصی می‌کند. در فرهنگ و جامعه ایران، استعاره‌های عاشقانه عموماً متوجه حیواناتی است که زندگی بومی وابسته به آنان است. آن‌ها حیوانات دامی اهلی یا حیوانات شکاری دامی و پرندگان هستند و هرچه به سوی اقلیم‌های جنوبی و نیمروز خلیج فارس می‌رویم، استعاره‌هایی که به ماهی‌ها اشاره می‌کنند، بیشتر می‌شود.

مسلماً در تصور عامه از زنجیره بزرگ هستی، انسان‌ها بالاتر از حیوانات قرار می‌گیرند و آنچه اولی را از دومی متمایز می‌کند، این است که انسان‌ها توسط عقلانیت اداره می‌شوند و بنابراین می‌توانند رفتارهای خود را کنترل کنند. این موضوع کنترل بدون شک یکی از ارکان اصلی یک جامعه است، زیرا برای کارکرد هر جامعه‌ای باید قوانین و مقرراتی وجود داشته باشد که حقوق و منافع اعضای آن را حفظ کند. بدین دلیل، چون حیوانات از روی غریزه رفتار می‌کنند، استفاده استعاری از نام آن‌ها برای اشاره به ضرورت مهار رفتارهای خاصی که ممکن است در موارد غیر منظم و غیر کنترل‌شده - برای منافع گروه مضر باشد، بسیار مؤثر است (MacArthur, 2005: 71). در مواردی که ممکن است اشاره به خود انسان، الزامات اخلاقی و بایدهوینبایدهای اجتماعی را فراروی شخص قرار دهد، انسان‌ها موردی مناسبتر از حیوانات نخواهند یافت. نگاه انسان ایرانی به عشق خویش، در میان موانعی بسیار سخت و دیوارهایی سترگ که او را از برآوردن خواست‌های غریزی‌اش محذور می‌داشت، ناگزیر به تمثیل و استعاره‌پردازی از میان شرکای جانمند خویش در جهان هستی سوق می‌داد که از طریق آن‌ها متذکر شود: ما از آن سوی که در قالب جسمانی مرکب از پوست و گوشت محصور شده‌ایم، سرانجام باید به این عصاره وجود رجوع کنیم و خواسته‌های آن را پاسخ گوئیم. این‌ها فهرست بلندبالایی از خوراک، پوشاک، خانه و کاشانه و سرانجام، جفت‌یابی و تولیدمثل است.

استعاره‌های حیوانی مورد تجزیه و تحلیل، دریچه‌ای برای ساخت هویت‌های اجتماعی و همچنین هموار کردن راه برای گفتمان جنسیتی ارائه می‌دهند. در واقع از این طریق، احساس هویت ما از راه تعامل با دیگران شکل گرفته و در این مبادله استعاره‌ها به شکل آداب اجتماعی است که افراد مقوله‌های اجتماعی خود را دریافت کرده و هویت خود را نیز شکل می‌دهند (Vygotsky, 1962). استعاره از حیوانات برای انتقال احساسات خود، اغلب در مضامینی ظریف صورت می‌گرفت که یکی از آن‌ها در فرهنگ‌های بسته و محدود، موضوع عشق بوده است. چراکه اشارات صریح به عشق و پرده‌داری در زمینه آن می‌توانست فرد را مورد تهدید و تعقیب اجتماعی قرار دهد. محدودیت در بیان ابراز عشق زمینی یا به تعبیری عشق مجازی (در برابر عشق افلاطونی) تبعات منفی بسیاری را در گذشته پدید آورد.

استفاده از استعاره برای ذکر محبوب و معشوق و عدم اشاره مستقیم به بانویی که فرد بدو دل باخته است، راهی مطلوب‌تر بود. شخص در برابر معذوریت‌ها و محذوریت‌های فراوانی که او را احاطه کرده بودند، به زبان اشاره و استعاره سخن می‌گفت. این امر در زبان فارسی آشنا بود و کاربردی بسیار داشت. چنان‌که مولوی به

کرات از استعاره حیوانی سود جسته و در خلال آن احساسات عاشقانه را در لفافه بیان می‌کند. در برابر یار آهووش خوش خرام، او عاشق را به شیر یا شیرگیر مانده می‌کند و باز انذار می‌دهد که شیران در مصاف آن آهوی مست، زبون و بیچاره‌اند:

اگرچه شیرگیری تو، دلا می‌ترس از آن آهو که شیرانند بیچاره، مر آن آهوی مستش را (مولوی، ۱۳۶۳: ۱/۸۱۲)
و در بیتی دیگر گوید:

آهوی شیرگیر من سیر خورد ز شیر من آن که منم شکار او، گشته بود شکار من (مولوی، ۱۳۶۳: ۴/۱۹۳۱۷)
و گویی این قاعده‌ای عام بود که بسا کسان بدان مایل بودند:

ای قوم که شیرگیر بودیت آن آهو را کنون شکارید
زان نرگس مست شیرگیرش بی خمر وصال، در خمارید
(مولوی، ۱۳۶۳: ۲/۳۷)

عشق آسمانی وی که مفرّ و مقرّی بهتر از شمس تبریز نیافته بود، اگرچه مردی سال‌خورده و دست‌فروشد زمان بود، اما باز به دیده مولوی از تبار همان آهوانی بود که در پنندهای عاشقانه‌اش به زبان استعاره گفته بود:

ناگاه یک آهو به دو صد رنگ عیان شد کز تابش حسنش مه و خورشید فغان کرد

آن آهوی خوش ناف به تبریز روان گشت بغداد جهان را به بصیرت همدان کرد (مولوی، ۱۳۶۳: ۲/۱۳)
۲.۲. ادبیات شفاهی

تفاوت بین ادبیات کلاسیک و ادبیات شفاهی اغلب در شیوه بیان است و نه در محتوا؛ چه این که هر دوی آن‌ها زبان حال یک جامعه‌اند. فارغ از این، هر دو از همدیگر متأثر نیز هستند. یک سراینده ترانه محلی یا داستان ممکن است از آثار مکتوب و ادبیات رسمی مایه گرفته باشد و برعکس این نیز در مورد ادبیات مکتوب صادق است. از این روست که ما در بررسی همین نمونه‌های موردی از ترانه‌های محلی با مفاهیمی روبه‌رو هستیم که آن‌ها را به بیان و قالبی دیگر در زبان شخصی چون مولوی دیدیم. تا پیش از ورود به عصر مدرن و پیدایش منابع زندگی عمومی جدید (مانند نفت، صادرات و غیره)، زندگی مردم ایران وابسته به حضور حیوانات بوده است. از این رو که دسترسی به راه‌ها و منابع دریایی و کشاورزی وسیع برای ایرانیان محدود بوده است. چنین محیطی به دامداری بیشتر مجال گسترش می‌داد و سبک زندگی را نیز تا حد زیادی منطبق با آن می‌ساخت. محیطی که دام و حیوانات همسایه طبیعی در آن رابطه‌ای تنیده باهم داشتند و محدودیت‌های اجتماعی، ارتباط عاطفی را به سوی عشق‌های سوزناک سوق می‌داد، مسلماً تأثیر متقابل این پدیده‌ها را در همدیگر بروز خواهد داد. ادبیات شفاهی مردم در جنوب ایران استعاره‌ها و تمثیلهایی از حیوانات را به شکل جمعی در خود بروز می‌دهد. بررسی و عطف توجه در ترانه‌های بومی می‌تواند سیمایی عمومی از فرهنگ آن منطقه را نشان دهد. اگرچه دام (و دد) در ترانه‌های عامه منطقه جلوه کلی دارد، اما آثار از نفوذ فرهنگ حاشیه‌نشینان خلیج فارس را

می‌توان در این منطقه نیز به نظاره نشست. مراودات تاریخی پیوسته‌ای که بین این مردم با حاشیه‌نشینان سواحل جنوبی صورت می‌گرفته، فرهنگ آنان را از همدیگر متأثر می‌ساخته است:

محبت آتشی بر جونم افروخت که تا روز قیامت بایدم سوخت
ز آتش گر برون آری بمیره محبت را ز ماهی باید آموخت
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۹۲)

سحرگاهی رسیدم در دوراهی بدیدم نازنینی مثل ماهی
بدیدم نازنین نارپستون زده زانو به زانوی کلاغی
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۴۱)

بهار اومد که من شیدا بگردم چو طوطی و لب دریا بگردم
پلنگ در کوه، آهو در بیابان همه جفتند، من تنها بگردم
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۶۴)

مگر دریا نهنگه این دل من مگر شیر و پلنگه این دل من
بزن خنجر تو اندر سینه من ببین آخر چه رنگه این دل من
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۵۶)

دو پنج‌روزه که یارم نیست پیدا مگر آهو شده رفته به صحرا
بگشتم کوه و صحرا را ندیدم یقین، ماهی شده رفته به دریا
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۰۶)

حسینا را بدیدم و سر پشت کمون در دست و نی می‌زد به انگشت
حسینا از فراق سینه‌چاکه چو ماهی و لب دریا شده خشک
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۱۸)

۳،۲. استعاره‌پردازی از پرنده در ترانه‌های محلی ایران

سخن از پرنده در ادبیات، غالباً به پرندگان غیرگوشت‌خوار اشاره دارد. نام عمومی "مرغ" در ادبیات فارسی، پیشوند کنایات و عباراتی توصیفی همچون "مرغ آمین"، "مرغ حق"، "مرغ سعادت"، "مرغ شباویز"، "مرغ عیسی"، "مرغ غم" و "مرغ همایون" است (نک: یاحقی، ۱۳۹۸: ۷۵۶-۷۵۸). از نظر مضمون، ادبیات غیر رسمی و عامه کمابیش با هم مطابقت دارند و احساسات ظریف و هیجانات رقیق انسانی با تمثیل پرندگان به کار رفته‌اند. در ترانه‌های محلی نیز پرندگان یادآور حس آزادی بی‌مرز و امکان جولان دادن مرغ دل در آسمان خیال بودند. از این است که دو دل‌داده به دو مرغ عاشق تشبیه می‌شود:

دو تا کفتر بدیدم هر دو خوش‌آواز شوا در لونه و روزا به پرواز
الهی خیر نبینه مرد صیاد که او تایی مرا برده به شیراز
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۹۰)

سر چشمه رسیدم تشنه بیدم دوتا مرغ سفید خفته دیدم
به چشم دیدم به دل آهی کشیدم اگر شهر خودم بید می‌خریدم
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۸۸)

گاه یکی از پرندگان می‌توانست استعاره‌ای از دل‌داده و محبوب شخص باشد. او در جایی به کبکی مست تشبیه می‌شد:

سلام و صد سلام ای کبک مستم به بازی برده‌ای دسمال دستم
به بازی برده‌ای، خوبش نگهدار که از روز ازل دل بر تو بستم
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۶۱)

و در جایی نیز بلبلی شیرین‌زبان بود که سرود عشق را سر داده بود:

الا دختر تو سردار زنونی چو بلبل می‌کنی شیرین‌زبونی
تو بی سرمه همیشه نازنینی که هستی نوگل باغ جوونی
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۷۹)

اما تأثیر مایه‌های ادبیات مذهبی را که در داستان سلیمان مسطور است، در ترانه‌های محلی می‌شد دید. اگرچه جای هدهد را مرغان محلی تصاحب کرده‌اند:

صدای قهقهه کُگون می‌آیه مگر یار من از چوگون می‌آیه
صدای شیهه اسب دلاروم به گوش می‌آیه از ره چوگون می‌آیه

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۸۱)

الا مرغ سفید تاج و سر خبر از من بیر امشو به دلبر
بگو هرکس جدامون کرده از هم خدا می‌ده سزایش روز محشر

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۹۸)

استعاره پرندگان در ادبیات عامه، اغلب اشاره به معاشقه پرندگان است و معنای ضمنی آن نیز لزوم هم‌آوایی انسان با طبیعت در عشق، وفاداری، توجه به یار خویش، توجه به زیبایی طبیعت و شادکامی ناشی از جذب و وجد طبیعت است. برخلاف جنبه مضمونی، از نظر شکل و گونه، مرغان ترانه‌های عامه با مرغان ادبیات کلاسیک متفاوت‌اند؛ مرغان ادبیات عامه شامل پرندگان و مرغانی هستند که در فضای طبیعی و محیط زیست آن‌ها وجود دارند و استعاره‌ها و موجودات افسانه‌ای که در متون ادبی وجود دارند، در این‌جا حضور ندارند.

۴.۲. استعاره‌پردازی از چهارپایان در ترانه‌های محلی ایران

استعاره چهارپایان در ترانه‌های عاشقانه محلی به چندین شکل کاربرد داشته است. شاید خود انسان‌ها برای ذکر در ترانه‌ها محدودیت داشته و اشاره مستقیم به آن‌ها می‌توانسته واکنش برانگیز باشد. اما استعاره‌های حیوانی که بخش بزرگی از ادبیات رسمی و کلاسیک را اشغال کرده‌اند، در ادبیات عامه نیز بسیار ظهور یافته‌اند.

مشارکت دادن حیوانات بارکش در احساسات عاشقانه در ادبیات عرب پیش از اسلام پیشینه‌دار بود. یک شاعر مدام زبان به استعاره می‌گشود و شتر یا اسب خویش را در ماجراهای عاشقانه و وصف العیش‌هایش یاد می‌کرد. مثقب عبدی شاعر عرب می‌گوید که چگونه داغ عشق را با سوار شدن بر ناقه‌اش از خاطر می‌زداید:

لعلک إن صرمت الحبل منی أکون کذاک مصحبتی قرونی
فَسَلَّ أَلْهَمَّ عَنكَ بَدَاتِ لَوْثٍ عُدَا فِرَّةٍ كَمْ طَرَقَهُ الْقَبِيونِ
بِصَادِقَةِ الْوَجِيفِ كَأَنَّ هِرَاءً يُبْرِيهَا وَيَأْخُذُ بِالْوَضِينِ
(سلیمان احمد، ۲۰۱۵: ۱۲۹).

اگر ریسمان عشق مرا پاره کنی، چه بسا که من نیز از نفسم تبعیت کنم (و پیوندم با تو را قطع نمایم) / با سوار شدن بر شتری سرسخت و قوی که همانند پتک آهنگران است، اندوه خود را بزدا / با ناقه‌ای به حق پر سرعت که گویی گربه‌ای با آن مسابقه می‌دهد و تنگ پالانش را گرفته و به آن چنگ می‌زند (بحری و مهتدی، ۱۳۹۷: ۲۳۳).

ترانه‌های عامه در محدوده مورد مطالعه، استعاره‌های حیوانی را به شکل زیر بازنمایی می‌کند:
الف: اشاره مستقیم

این دسته از ترانه‌ها را می‌توان خارج از مفهوم استعاره یا تمثیل نیز دانست. چراکه گوینده در آن‌ها اشاره مستقیم به حیوان دارد و از آن موجودیت یا شخصیت خاصی مد نظر نیست. اما از این نظر که در آن‌ها حیوان را همدل و غمخوار خویش در درد عشق می‌داند، مفهومی استعاری از هم‌آوایی طبیعت با احساس عاشقانه انسان را بیان می‌کند و در این مقال بایستی آن‌ها را نیز لحاظ نمایم.

ترانه‌های محلی جنوب ایران آکنده از مواردی هستند که جوانی دل‌باخته، داستان دل خویش را با اسب و اشتر خویش همی‌سراید. گاه از همسویی اهداف هر دو در زندگی می‌گوید:

الا اسب سیاه یلغار و یلغار طلا نعلت کنم زین تو بلغار
در اون ساعت که بر یارم رسونی تو جو بشکن و من بوس از لب یار
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۳۰)

شتر از بار می‌نالد، من از دل بنالیم هر دو مون منزل به منزل
شتر نالد که من بارم گروه منم نالم که دور افتادم از دل
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۳۹، ۸۲)

گاه از آرزوی خویش برای داشتن بارکشی رهوار گوید که با آن به جستجوی دلبری درآید و جهانی را درنوردد:

دلم می‌خواد دلم یک مادیونی سمندی، گره باریک میونی
سوارش شم بگردم دور عالم بگیرم سبزه باریک میونی
(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۵۱)

دلم می‌خواد بگیرم مادیونی سمندی گره باریک میونی

زنم شلاق بگردم دور عالم بجورم دلبر شیرین‌زبونی

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۶۵)

گاه از زیندگی و برازندگی صحنه‌ای گوید که در آن دلده‌اش بر پشت حیوانی به غایت تعادل نشسته و دل از عالم و آدم می‌برد:

من یارم پریشو در گله شد سوار اسب شبرنگ کله^۳ شد
چنین سرداد اوسار شبرنگ که در توی جوونون ولوله شد

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۹۴)

ول بالابلند اهل نگاره^۴ شنیدم گره نوزین سواره
سوار گره نوزین چپ و راست ز هر سو عاشقش بیش از هزاره

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۰۹)

و یا آن‌که از دلبری و اوج شکوه خویش گوید؛ آن‌هنگام که بر پشت حیوان سوار است و در دیده دلدار خویش، اوج درخشش و تاللو را دارد.

قطار لوک بارش روغن زرد برای سرو رعنا می‌کشم ول
دو چشمونم به چشمون ول افتاد چو مهتابی که بر شاخ گل افتاد

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۳۷)

شتر دیدم لب رودبار می‌رفت جل رنگین و بی‌اوسار می‌رفت
جل رنگین و بار هل و گل برای نازنین دلدار می‌رفت

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۰۷)

سحرگاهون که از یزد بار کردم قطار لوک مست^۵ اوسار کردم
قطار لوک مست اوسار رنگین غلط کردم که پشت ور یار کردم

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۲۲)

و حیوانی که در عشق‌بازی او نقشی چنین نیک دارد، سزاوار ستایش او نیز خواهد بود؛ رکاب و افسار او بایسته آن است که به سیم و زر اندوده شود:

الا اسب سیاه یالت بنازم دل پردرد دلبر را چه سازم
اگر یک شو به مهمونم بمونی رکاب و زین تو من نقره سازم

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۸۶)

الا لوک سیاه یالت بنازم به روی شانهاات قصری بسازم
سحرگه گر مرا منزل رسونی خودم زرگر شوم زنگت بسازم

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۲۵)

از این نظر، اسب یا مرکب برای یک مرد، یک یار و همدم و مصاحب بوده که وی می‌توانسته است با او راز دل گفته و او را شریک اسرار خویش سازد. این حس از آنجا برمی‌خاسته که دیگر اعضای جامعه برعکس حیوانات مناسب آگاهی از اسرار عاشقانه او نمی‌بوده‌اند. چه‌این‌که همین انسان‌ها و چهره‌های منفی اساطیری بوده‌اند که در نقش‌های مختلف جامعه سنتی زمینه عشق آتشین را مهیا ساخته‌اند و در نبود نقش‌های آنان از مدت‌ها پیش، بساط سور و حجله عروسی به جای کنج ویرانه برپا شده بود.

ب: معشوقه

استعاره معشوقه (یا معشوق) در میان چهارپایان چشمگیرتر است. آهوان، غزالان یا حتی دام‌های اهلی نظیر قوچ و بره و غیره مورد مثال بوده‌اند. در ادبیات کلاسیک، استعاره‌هایی که در آن‌ها معشوقه را به آهو یا غزال تشبیه می‌کنند، فراوانند (نک: عبداللهی، ۱۳۸۱: ۲۷/۱). در ترانه‌های بومی این تمثیل‌ها اندک‌تر از ادبیات رسمی هستند:

دلم می‌خواد از آن سرچشمه آبی دلم می‌خواد از آن آهو کبابی
دلم می‌خواد ازون شب‌های مهتاب که با دلبر کنم یک لحظه خواب

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۶۶)

مرو دنبال آهوی رمیده مرو دنبال کُوکِ دوم دیده^۶
برو یک بلبل شوخی به دست آر که هرگز دام صیادی ندیده

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۷۲)

غزالا تیغ از تو گردن از من خدنگ ناز از تو خوردن از من
به بالین غریبون نوحه از تو به‌زیر خاک مأوا کردن از من

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۷۹)

گل آلاله ای رعنا غزالم ز دوری گل رویت بنالم
بنالم همچو کُوکِ مست در دشت چو مجنونم به کوه و دشت نهالم؟

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۱۲)

بیا ای یار آهو خوش‌کش من^۷ کمرباریک و تنباکوکش من
بغل واکن مرا توی بغل گیر که شب‌ها برده‌ای خواب از چش من

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۵۷)

به جای آهوان و غزالان دشت خیال، در ترانه‌های عامه استعاره‌ها متوجه حیواناتی هستند که در پیرامون آنان و زندگی روزمره‌شان حضور دارند. اگرچه به جای همدید پیام‌رسان، کبک سرمست قهقه‌زن نشسته است، جای آهو را نیز قوچ و میش و گوسفند اشباع کرده است.

از دیدگاه کلاسیک، استعاره بره در وصف دلدار، ملیح و لطیف قلمداد می‌شود. مواردی است که شاعر محلی جستجوی دلدار خویش را به پویدن بره در پی مادرش همانند می‌کند و می‌گوید:

سر کوه بلند میش بره دنبال خبر اومد که یارم گشته بیمار
دو دسمال پر کنم سیب و گل و نار که فردا می‌روم من دیدن یار

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۹۵)

و یا رسیدن به کام دل را به شیرخواری بره‌ای تشبیه می‌کند:

لب من با لب تو بوم داره   چو بره میل شیر خوم داره
لبم را با لب آخته کردم   لب آخته کی آروم داره

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۱۱)

اما نمونه‌های محلی، استعاره‌هایی صریح و جسورانه هستند. سراینده محلی خود را مجاز می‌دانسته همان زلفی را که شاعر شیرازنشین از بوی دلاویزش مست می‌شده، به شاخ‌های معوج قوچ جنگی همانند کند و چنان‌که پیدا است، یار از او هیچ نمی‌رنجیده و بر ناز و غنچ خود می‌فزوده است. ازیرا که او بدین کار ساز مغازله را به آواز می‌داشته و هیچ قصدی در فروکاستن وی نداشته است.

الا دختر که رویت گل‌اناره دو چشمون تو روز و شو خماره
دو زلفونت چو شاخ قوچ جنگی به خونریزی عاشق گرم کاره

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۸۲)

دماغت چون قلم همواره باریک رخت مشعل در این شب‌های تاریک
دو زلفت همچو شاخ قوچ جنگی که دارد جنگ با هر ترک و تاجیک

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۷۶)

غزل‌خوانی که در ایل بلوچه دو زلفونش مثال شاخ قوچه
نشونی گر بدم می‌شناسی او را همان میله‌سوار، سردار کوچه

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۷۹)

محتوای ترانه‌های یک شبان بومی را که چنان اغلب ایرانیان برخوردار از قریحه شعر بوده، نایست مطلقاً ناآشنا به زمینه تاریخی-ادبی نقش‌شغلی‌اش انگاشت. چه این‌که ترانه‌هایی از مجموعه مورد بررسی هست که وی خود را به حضرت موسی تشبیه می‌کند که سال‌هایی طولانی را برای رسیدن به محبوبه خود، به چوپانی گوسفندان پدر وی (شعیب) پرداخت. حافظ در این معنی گوید:

شبان وادی آیمن گهی رسد به مراد   که چند سال به جان خدمت شعیب کند

(حافظ شیرازی، ۱۳۷۶: ۱۷۷)

در ترانه‌های بومی این مضمون بدین‌گونه آمده است:

دلم می‌خواد ازون قلیون، ازون نی ازون جومی که دلبر می‌خوره می
دلم می‌خواد بز دلبر چروم   چو موسی گوسفندون را کنم هی

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۳۰)

و یا آینه‌وار از زبان دلبر خویش، خود را توصیف می‌کند که:

نگارم می‌چرونه میش و بره بگردم روز و شو دره به دره

چو گوک مست می‌ره سوی صحرا دلم از دوری‌اش شد ذره ذره (کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۱۶)

همانند اسبان و مرکبانی که جوان عاشق آنان را وسیلهٔ وصلت خویش می‌ساخت، باز همان اندیشه به سر دارد که با این مهم‌ترین داشته‌اش دل دل داده‌ش را فراچنگ خویش آرد.

بز قرمز بیا شیرت بدوشم کنم کاجی و چون طفلان بنوشم

به کاجی گردن شیرت نه‌چندون خودت را من به دلبر می‌فروشم

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۳۰)

هنگامی که از حیوانات دامی استعاره‌پردازی عاشقانه می‌شد، بدیهی است که حیوانات درنده به عنوان نقطهٔ مقابل یا متضاد آن‌ها، به همین‌گونه در مفاهیمی متضاد ظاهر شوند. گرایش به اسطوره‌پردازی بدین‌گونه در ادبیات رسمی نیز مشاهده می‌شود. در این متون، تشبیه حیوانات درنده در مفاهیم منفی بسیار گسترده بوده است. استعارات رایج در متون ادبی کمابیش در ادبیات عامه نیز رایج بود. ذکر نمونه‌ای می‌تواند ما را در درک رابطهٔ این دو بخش از ادبیات یاری سازد. اوحدی مراغه‌ای در قصاید خویش اجل را به گرگ تشبیه کرده و گوید:

گرگ اجل یکایک ازین گله می‌برد وین گله را ببین که چه آسوده می‌چرد (اوحدی مراغه‌ای، ۱۳۶۲: ۴۳)

همین مضمون را ما در ترانه‌های عامهٔ جامعهٔ مورد مطالعه نیز می‌بینیم:

ول بالابلند نازنینم اگر تو آسمونی من زمینم

دم مرگم بیا یک شو به بالین ببین گرگ اجل اندر کمینم

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۸۳)

چنان‌که می‌بینیم، این مختص ادبیات عامه است که در آن از دام‌های خانگی برای توصیف احساسات عاشقانه استفاده می‌شود و بعید است چنین مواردی در ادبیات فاخر بازنمود شود.

ج: مانع و رقیب عشقی

شخصیت مانع رابطهٔ عاشقانه یک کاراکتر همیشه حاضر در طبقه‌بندی قصه‌های عامیانه است. در ادبیات کلاسیک این مورد چندان بارز نیست و بیشتر استعاره‌های حیوانی به دو مورد پیش‌گفته مرتبط می‌شوند. لمس طبیعت از نزدیک، موهبتی بود که شبانان بیش از شاعران از آن برخوردار بودند و همین بود که آنان را به استعاره‌پردازی مانع و رقیب عشقی از حیوانات سوق می‌داده است. بدین معنی که یک شبان بیش از هر کسی بیم حملهٔ گرگ و خرس و یوز برای ربودن دارایی معصوم خود را لمس می‌کرده و آن را در احساسات عاشقانهٔ خویش بازتاب داده است. نکتهٔ دیگر که احتمالاً در کاربرد استعارهٔ حیوانات درنده نقش داشته، محدودیت‌های مضاعف عاشقانه در یک فضای روستایی و عشیرتی در مقایسه با فضای شهری بوده است؛ و البته چندان نیازی

به یادآوری نیز نیست که یک رابطه عاشقانه به معنای کلاسیک آن، با همان محدودیت‌های اجتماعی منعقد می‌شود. در صورت نبود محدودیت‌ها، عاشقانه‌های سوزناک هرگز شکل نمی‌بندند.

در نگاه ترانه‌سرای محلی، همان گریه‌گر اجل در پوستین رقیبی می‌توانست درآید که معشوقه را چونان بره‌ای از میان رمه بر باید. یک استعاره‌پردازی فوق‌العاده را در این معنی داریم که:

سکینه در حصاره من چه سازم به دورش گریه‌گر هاره من چه سازم

کلید باغ شفتالوی دلبر به دست پیر زاله من چه سازم

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۲۰)

و یا جایی دیگر که رقیب را به گفتار تشبیه می‌کند:

خداوندا به خر اوسار دادی به هر کس که بینم یار دادی

خیارای تر سوز بهاری خیار خوب ور گفتار دادی

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۸۵)

و یا جایی به تقلید از مولوی (نک بخش: استعاره‌پردازی) ممکن بود یار به شیر تشبیه شود:

رهم دور است و بی تدبیر، مشکل به جنگ شیر بی شمشیر، مشکل

بیا بنشین بگویم یک حدیثی زن جاهل به مرد پیر مشکل

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۴۰)

حیوانات درنده همیشه در مقام استعاره برای رقیب به کار برده نمی‌شدند. بانوان ترانه‌سرا از این استعاره‌ها در وصف یار بی‌وفا استفاده می‌کردند. یار بی‌وفا به خرسی شباهت داشت که اطراف خوانسار بسیار بوده است:

اگر یار منی هموار هموار و گرنه یار ناهموار بسیار

اگر یار منی رسم بزرگون و گرنه خرس در خونسار بسیار

(کوهی کرمانی، ۱۳۴۷: ۱۷۲)

۳. نتیجه‌گیری

حیوانات دامی (و حتی غیر دامی) در فرهنگ ایران پیشامعاصر از مفهومی محترمانه برخوردار بوده‌اند. این نگاه در واقع به کل طبیعت پیرامونی انسان نیز تسری داشت. زدودن رشته‌های عاطفی "بین انسان و حیوان" و یا "بین انسان و طبیعت" موجب شد طبیعت، ذخایر، منابع و مظاهر آن به سطح کالاهایی مصرفی تنزل پیدا کرده و انسان به نابودی آن‌ها همت گمارد.

در ترانه‌های بومی و عامه استعاره‌ها متوجه حیواناتی هستند که در پیرامون آنان و زندگی روزمره‌شان حضور دارند. اگرچه به جای همد پيام‌رسان، کبک سرمست قهقه‌زن نشسته است، جای آهو را نیز قوچ و میش و گوسفند اشباع کرده است. شاعر مشارکت دادن حیوانات بارکش در احساسات عاشقانه را در ماجراهای

عاشقانه و وصف العیش‌هایش یاد می‌کرد. اسب یا مرکب برای یک مرد، یک یار و همدم و مصاحب بوده که وی می‌توانسته است با آن راز دل گوید و آن را شریک اسرار خویش سازد. این حس از آنجا برمی‌خاسته که دیگر اعضای جامعه برعکس حیوانات مناسب آگاهی از اسرار عاشقانه او نمی‌بوده‌اند. شاعر محلی جستجوی دلدار خویش را به پوئیدن بره در پی مادرش همانند می‌کرده است و یا رسیدن به کام دل را به شیرخواری بره‌ای تشبیه می‌کند؛ گیس معنبر یار کز او شمیم بهشت برمی‌خاست، در ادبیات محلی به شاخ‌های قوچ جنگی تشبیه می‌شوند و گوینده هیچ اکراه و تعللی در بازگویی احساس خویش ندارد. مسئله این نیست که برای او، یار از منزلتی فرودین برخوردار است؛ بلکه نگاه متمایز و ناصواب امروزین به فضای زمانی-مکانی خاص به چالش کشیده می‌شود. در فضای مورد نظر، شخص نگاهی زیباشناسانه به دام خویش داشته و از تمثیل عاشقانه بدان نیز هیچ ابایی نداشته است. استفاده از استعاره حیوانات درنده باز به موضوع عشق نیز کشیده می‌شد. در نگاه ترانه‌سرای محلی، همان گرگ اجل در پوستین رقیبی می‌توانست درآید که معشوقه را چونان بره‌ای از میان رمه بر باید و یا جایی دیگر که رقیب را به گفتار تشبیه می‌کند؛ و یا جایی دیگر ممکن بود یار به شیر تشبیه شود و گاه به یار بی‌وفا تعبیر می‌شد.

نگاه انسان امروزی به دام حاکی از تصور توده‌ای متراکم از گوشت و استخوان در مقیاسی صنعتی است که در آن، روح و زیبایی از حیوان سلب شده است؛ ترحم و همذات‌پنداری بدان‌ها موضوعیت خود را از دست داده است و طرفداران حقوق حیوانات و گیاه‌خواران نیز به گروه‌های اقلیت به‌حاشیه‌رانده شده تبدیل شده‌اند. در این فضا سرنوشت مسئله "عشق انسان به حیوان" نیز همانند بسیاری موضوعات دیگر دچار جرح و تعدیل بسیار شده و محدود به عشق به حیواناتی خاص (نظیر سگ، گربه یا غیره) شده است. نکته مهم آن‌که موجودات برگزیده شده برای احاله مسئله "عشق انسان به حیوان"، اغلب نکته اشتراک بسیار خاصی با او دارند: آن‌ها نیز همچون انسان گوشتخوارند و بودن آن‌ها در این سبک زندگی، موقوف به به رسمیت شناختن دامداری صنعتی و سلب روح از حیوانات دامی است.

اگرچه "حیوان" یا به معنای خاص آن "دام" در گذشته نیز در یک رابطه تعاملی "مستعمره-استعمارگر" در کنار انسان زندگی می‌کرد و حمایت محدود از او در قبال سرپناه و حیوانات درنده دریافت می‌کرد، اما واجد حس جانمندنگاری، زیبایی‌شناختی و مهم‌تر از همه، همسانی و هم‌خویی بود. از این احساسات انسانی استنباط می‌شد که رابطه انسان با دام رابطه‌ای ناگزیرانه است و رواست جایگزینی برای آن یافت شود. اعمال خشونت در حق طبیعت را رسمیت نمی‌شناخت و انسان را به میهمان چندروزه خون نعمت طبیعت مبدل نمی‌ساخت.

در ارزیابی فرضیه پژوهش می‌توان اذعان داشت که در استعاره‌پردازی حیوانات مابین ادبیات عامه و کلاسیک، چند نکته حائز اهمیت است. نخست این‌که در استعاره‌های پرندگان، مواردی مورد نظر بوده‌اند که گویندگان و سرایندگان، آن‌ها را در فضای زیست خود مشاهده می‌کرده‌اند. بنابراین، جای خالی موجودات افسانه‌ای و مفهومی مانند مرغ سحر و مرغ همایون و مرغ عشق خالی است. دوم در ادب عامه، از حیوانات خانگی نظیر قوچ و بره برای توصیف محبوب استفاده می‌شود و سراینده راز دل خویش را با حیوانات باری خویش در میان

می‌نهد و نکته آخر آن که در ادبیات عامه از حیوانات وحشی برای استعاره‌پردازی شخصیت‌های مزاحم و رقیبان عشقی سود جسته شده که این مورد در ادبیات رسمی دیده نمی‌شود.

یادداشت‌ها

۱. کبک‌ها

۲. نام منطقه‌ای در حوالی کرمان

۳. اسبی که دم آن را بریده باشند.

۴. بلوکی در نزدیکی سیرجان

۵. شتر مست که همان بُختی باشد.

۶. کبک دام‌دیده

۷. در روایتی دیگر: بیا ای یار آهووش من

منابع

الف. منابع فارسی

احمدپناهی، محمد. (۱۳۷۳). آفاق مضمون در ترانه‌های ملی ایران، *ادبستان هنر و فرهنگ*، شماره ۵۵، صص: ۵۴-۵۰.

اوحدی مراغه‌ای، رکن‌الدین. (۱۳۶۲). *دیوان کامل اوحدی مراغه‌ای*، تهران: انتشارات پیشرو.

بحری، خداداد و حسین مهدی. (۱۳۹۶). تأثیر حیوانات اهلی بر شعر جاهلی؛ با تکیه بر کتاب "مفضلیات"، *ادب عربی*، سال ۱۰، شماره ۲، صص: ۲۴۸-۲۲۷.

حافظ شیرازی، شمس‌الدین. (۱۳۷۶). *دیوان حافظ*. تهران: زرین.

دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). *لغت‌نامه دهخدا*، ج ۷، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۴). خوانندگان و نوازندگان محلی، حافظان ترانه‌های ملی (۱) (شمال و غرب ایران)، *پژوهش‌نامه ادب غنایی*، شماره ۲۴، صص: ۱۳۳-۱۵۰.

سرلو، خوان ادواردو. (۱۳۸۹). *فرهنگ نمادها*، ترجمه روح‌انگیز اوحدی، تهران: دستان.

سلیمان احمد، عطیه. (۲۰۱۵). *النظریة الأسلوبیة: دراسة ترکیبی: شعر المثقب العبدی نموذجاً*. قاهره: الأكاديمية الحديثة للكتاب الجامعی

سیدحسینی، رضا. (۱۳۸۹). *مکتب‌های ادبی*، تهران: نگاه.

شوالیه، ژان و آلن گربران. (۱۳۸۴). *فرهنگ نمادها*، جلد ۱. ترجمه سودابه فضایل. تهران: جیحون.

عباسی دانای علمی، جهانگیر (۱۳۸۶) ترانه‌های روستایی در بخشی از غرب مازندران، *مقام موسیقیایی*، شماره ۵۷، صص: ۴۵-۵۳.

عبداللهی، منیژه. (۱۳۸۱). *فرهنگ‌نامه جانوران در ادب پارسی*. تهران: انتشارات پژوهنده.

- کوهی کرمانی، حسین. (۱۳۴۷). *هفتصد ترانه از ترانه‌های روستائی ایران*. تهران: ابن سینا.
- محمودی، مریم و رضا الیاسی. (۱۳۹۶). *نمادشناسی حیوانات در کتاب طرب المجالس، متن‌شناسی ادب فارسی معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه اصفهان*، سال ۴، شماره ۴، صص ۷۰-۵۷
- مولوی، جلال‌الدین محمد بلخی. (۱۳۶۳). *کلیات شمس*. تهران: دانشگاه تهران.
- میرفخرایی، مهشید. (۱۳۹۰). *روایت پهلوی (آوانویسی، برگردان فارسی، یادداشت‌ها و واژه‌نامه)*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- نوری، مریم و زیبا هاشم‌زاده. (۱۳۹۵). *پیوند غزل‌گونه‌ها و دیگر ترانه‌های عاشقانه در ادب عامه با سروده‌های عاشقانه در ادب غنایی، مطالعات زبان و ادبیات غنایی*، سال ۶، شماره ۱۹، صص ۷۵-۸۵
- یاختی، محمدجعفر. (۱۳۹۸). *فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها*. تهران: فرهنگ معاصر.

ب. منابع لاتین

- Stashko, H. (2016). *BASED ON AMERICAN SONG FOLKLORE*. WORLD SCIENCE, 2(6). 36-41.
- Сташко Г. И. (2014). *Еволюція жіночих образів в американському пісенному фольклорі // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – Одеса, 11. – С. 68-71.*
- Lakoff, G & M. Johnson, (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Deignan, A. (2003). *Metaphorical Expressions and Culture: An Indirect Link*. *Metaphor and Symbol*, 18, 255-271
- Mac Arthur, F. (2005). *The competent horseman in a horseless world: Observations on a conventional metaphor in Spanish and English*, *Metaphor and Symbol*, 20(1): 71-94.
- Vygotsky, I. (1962): *Thought and Language*, Cambridge: Mit Press.

References

- Chevalier, J. & Gheerbrant, A. (2000). *Dictionnaire des symboles Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*, Translated by Sudaba Fazali. Vol 1. Tehran: Jeihun Publishing (In persian).
- Ahmad Panahi, M. (1993). *Theme Afaq in Iran's national songs*, *Art and Culture Literature*, 55: 50-54. (In persian).
- Ohadi Maraghei, R. (1983). *Divan Kamel Ohadi Maraghei*, Tehran: Pishro (In persian).
- Hafez Shirazi, M. (1996). *Divan-e-Hafez*. Tehran: Zarin (In persian).
- Dehkoda, A. (1998). *Dehkoda dictionary*, vol. 7, Tehran: Publishing and Printing Institute of Tehran University (In persian).
- Serlo, Kh. (2010). *A culture of symbols*, translated by Roohangiz Ohadi, Tehran: Dastan. (In persian).
- Suleiman Ahmad, A. (2015). *The theory of style: a compositional study: the poetry of al-Mutarana al-Abadi, modela*. Cairo: Al-Hadithiya Lalkitab Al-Jaami (In persian).
- Seyed Hosseini, R. (2010). *Literary schools*, Tehran: Negah. (In persian).
- Abdullahi, M. (1381). *Dictionary of animals in Persian literature*. Tehran: Researcher Publications. (In persian).
- Kohi Kermani, h. (2002). *Seven hundred songs from the rural songs of Iran*. Tehran: Ibn Sina. (In persian).
- Molloy, J. (1984). *Kliat Shams*, Tehran: University of Tehran. (In persian).
- Mirfakhrai, M. (2011). *Pahlavi narrative (transliteration, Persian translation, notes and glossary)*. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. (In persian).
- Yahaghi, M. (2018). *The culture of mythology and stories*. Tehran: Farhang -E- Moaser. (In persian).

- Nouri, M. Hashemzadeh, Z. (2015). The link between lyrical genres and other love songs in popular literature with love songs in lyrical literature, *Journal of Studies in Lyrical Language and Literature*, 6(19) 75-85. (In persian).
- Mahmoudi, M. Eliasi, R. (2018). Animal Symbolism in the Book “TarabolMajales”, *Textual Criticism of Persian Literature*. 9(4): 57-70. (In persian).
- Zulfiqari, H. (2015). Local singers and Instrumentalists, The Protectors of national songs (1) (North and west of Iran). *Journal of Lyrical Literature Researches*, 13(24): 133-150. (In persian).
- Bahri, K Mohtadi, H. (2018). The Effect of Domestic Animals on Jāhilid Poetry (Relying on Al-Mūfadhaliyūt book). *Arabic Literature*, 10(2): 227-248. (In persian).
- Stashko, H. (2016). BASED ON AMERICAN SONG FOLKLORE. *WORLD SCIENCE*, 2(6). 36-41. (In English).
- Сташко Г. И. (2014). Еволюція жіночих образів в американському пісенному фольклорі // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – Одеса, 11. – С. 68-71. (In English).
- Lakoff, G & M. Johnson, (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago and London: University of Chicago Press. (In English).
- Deignan, A. (2003). Metaphorical Expressions and Culture: An Indirect Link. *Metaphor and Symbol*, 18, 255-271 (In English).
- MacArthur, F. (2005). The competent horseman in a horseless world: Observations on a conventional metaphor in Spanish and English, *Metaphor and Symbol*, 20(1): 71-94. (In English).
- Vygotsky, I. (1962): *Thought and Language*, Cambridge: Mit Press. (In English).